

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Басиста І.В.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗУМІННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ І ТАКТИЧНИХ РІШЕНЬ СЛІДЧОГО

УДК 343.132:35.081.73

Постановка проблеми. А.Я. Дубинський, погоджуючися із точкою зору Ю. В. Манаєва відзначає, що до процесуальних рішень слідчого не можуть бути віднесені його волевиявлення, що не знайшли вираження у встановлених законом процесуальних документах (усні розпорядження, вирішення розумових задач, що виникли в ході розслідування). Про своєчасність, і правильності прийнятих слідчим процесуальних рішень можна судити лише по документах, що є в матеріалах кримінальної справи. Разом з тим, поняття процесуального рішення слідчого не можна зводити до письмового документа (постанови, подання, обвинувального висновку, доручень і вказівок), у який це рішення обволікається, як це робить Ю. В. Манаєв та П. А. Лупинська. Такий підхід збіднює зміст поняття процесуального рішення слідчого, обмежує можливості виявлення його різновидів. З огляду на сказане нам буде цікаво простежити розуміння процесуальних і тактичних рішень слідчого у працях провідних науковців.

Метою статті є дослідження процесуальних і тактичних рішень слідчого, а завдання полягають у висловленні авторського розуміння і бачення місця тактичних рішень слідчого серед процесуальних.

Стан дослідження. Не дивлячись на те, що питанням дослідження процесуальних і тактичних рішень слідчого присвячені наукові праці Р.С. Белкіна, В.Д. Берназа, С.М. Смокова, А.І. Вінберга, П.А. Лупинської, А.Я. Дубинського, Є.Д. Лук'янчикова, Л.М. Лобойка, Ю.М. Грошового, В.С. Зеленецького, А.В. Дулова,

В.Є. Корноухова низка аспектів розуміння процесуальних і тактичних рішень слідчого залишилась не вирішеною.

Виклад основних положень. Ми підтримуємо точку зору А.Я. Дубинського, що будь-яке процесуальне рішення слідчого одержує письмове відображення в матеріалах кримінальної справи. Це важливо і для появи юридичних наслідків рішення, і для контролю за його законністю і своєчасною реалізацією. Аналіз діючого законодавства приводить до висновку про те, що форма письмового відображення в матеріалах справи процесуального рішення слідчого залежить насамперед від змісту рішення, а також від того, чи передує складання відповідного документа реалізації рішення, збігається з моментом реалізації або здійснюється після реалізації рішення. Процесуальні рішення слідчого можуть знаходити висвітлення в протоколах слідчих дій. У деяких випадках рішення слідчого одержує письмове відображення в декількох документах, часом різних по характеру [1, С.34-36].

Є.Д. Лук'янчиков зазначає, що ситуації, у яких слідчому доводиться приймати рішення, можуть бути різного ступеня складності та різноманітності. В одних випадках вибір рішення виявляється вкрай обмеженим. Але трапляються ситуації, що час від часу повторюються, - їх називають типовими. За попередньою практикою та накопиченим досвідом їх розв'язання, для них зроблені оптимальні типові рішення. У зв'язку з цим деякі науковці висловлювали пропозицію щодо максимальної алгоритмізації діяльності слідчого [2, С. 52].

Розглядаючи дане питання стосовно діяльності судів, П.Ф. Пашкевич зазначав, що не повинно бути ухилу ні у бік надмірного обмеження суддівського розсуду через казуїстичну регламентацію, ні у бік надання невизначено широкого права на суддівський розсуд шляхом широких, абстрактних норм без визначених об'єктивних критеріїв [3, С. 60].

Є.Д. Лук'янчиков акцентує увагу на тому, що незважаючи на достатньо детальну регламентацію діяльності слідчого з прийняття і реалізації процесуальних рішень у справі, що підмічалось науковцями, в діяльності слідчого неодмінно залишається

широкий простір для творчості. Значну роль у цьому відіграють його знання, досвід, навички, вміння своєчасно зорієнтуватися, правильно оцінити ситуацію, логічно її усвідомити, прийняти вірне рішення та реалізувати його [2, С. 53].

Л.М. Лобойко та О.А. Банчук стверджують, що існуюче законодавче формулювання підстав для прийняття рішень (вчинення дій) органами досудового розслідування не стоїть на перешкоді необгрунтованим рішенням (діям) їх посадових осіб. Посадовці володіють надзвичайно широким розсудом у своїй діяльності [4, С. 30].

Для прикладу на продовження думки Л.М. Лобойка та О.А. Банчука наведемо точку зору М.А. Погорецького та В.І.Сліпченка, які ведучи мову про призначення судово-психіатричної експертизи, виходячи з системного та порівняльного аналізу норм чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства України, а також матеріалів практики, всю інформацію про необхідність проведення судово-психіатричної експертизи, розділяють на чотири групи. До першої групи вони відносять інформацію, отриману із офіційних джерел (довідок, висновків певних установ, рішень суду, а також органів опіки та піклування). До другої групи віднесено інформацію, отриману від осіб, що здійснюють кримінальний процес (особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді та суду, а також інших суб'єктів кримінального процесу. Як правило, така інформація встановлюється під час проведення слідчих та інших процесуальних дій. Третя група – інформація, отримана з клопотань, заявлених учасниками процесу, про необхідність проведення судово-психіатричної експертизи (ст.129 КПК). До четвертої групи слід віднести випадки, коли під час розслідування справи з'ясується, що в особи не було достатніх мотивів для вчинення злочину (вчинення так званих безмотивних злочинів чи злочинів, вчинених з особливою жорстокістю й тяжкістю) [5, С. 31]. На нашу думку, всі вище вказані види інформації, окрім номера чотири повною мірою можна віднести і до підстав до прийняття рішень слідчого. Однак закріплювати ці положення в чинному КПК, тобто під-

тримувати позицію Л.М. Лобойка та О.А. Банчука, що наведена вище, на наш погляд не доцільно.

Об'єктивними чинниками, що складають механізм прийняття рішення, Ю.М. Грошевий не без підстав вважає поряд з нормативними приписам фактичні обставини вчинення злочину, сукупність доказів, установлених та досліджених у даній кримінальній справі. До суб'єктивних чинників він відносить рівень професійної свідомості слідчого, соціальну спрямованість його особистості, особливості її психологічного стану і процесів, пов'язаних з розглядом справи [6, С.61].

Загальні питання про прийняття та виконання процесуальних рішень досліджувалися у науковій літературі. Плідну роботу в цьому напрямку провів А.Я. Дубинський. На підставі ретельного аналізу норм кримінально-процесуального права він дійшов висновку, що підставами для прийняття конкретних процесуальних рішень повинна розглядатися достатня сукупність доказів [1, С.22].

Під достатньою сукупністю доказів, не без підстав зазначає В. С. Зеленецький, слід розуміти особливим чином організоване об'єднання усієї множини належних і допустимих до кримінальної справи фактичних даних, які утворюють у своїй єдності цілісну та стабільну їх систему, що забезпечує адекватне (істинне) відображення всіх елементів предмета доказування, прийняття законних та обґрунтованих рішень у кримінальній справі [7, С.5].

Наведену думку поділяють С.О. Бандурка та С.В. Слинько. На підставі аналізу норм, які визначають підстави для прийняття процесуальних рішень, вони доходять висновку, що такими має розглядатися сукупність доказів, достатніх для прийняття конкретного рішення. Практики, пишуть вони, інколи забувають окремі норми КПК під час прийняття процесуальних рішень, заснованих не на доказах, а на даних, отриманих у процесі оперативно-розшукових заходів. Так, процесуальне рішення про проведення обшуку, затримання підозрюваного в окремих випадках приймають без достатніх доказів [8, С.91].

Категорично із данного приводу висловлювався А.Я. Дубинський, який зазначав, що на той час, як і сьогодні у законі були зазначені підстави для прийняття таких процесуальних рішень, як порушення кримінальної справи, притягнення особи в якості обвинувачуваного, застосування запобіжних заходів, припинення справи і деяких інших. Аналіз норм, що встановлюють підстави для прийняття процесуальних рішень, приводить до висновку, що в якості таких повинна розглядатися сукупність доказів, достатніх для того, щоб прийняти конкретне рішення. Як вихід із наведеної проблемної ситуації А.Я. Дубинський пропонує, щоб з метою однакового розуміння визначення «достатності» доказів було роз'яснено Пленумом Верховного Суду [1, С.21-22]. На наш погляд, така пропозиція має право на життя і сьогодні.

Л. М. Карнеєва вважала, що підставою процесуального рішення варто вважати не докази, а доведеність фактичних обставин, що складають зміст рішення [9, С.85-86]. Таке розуміння підстави для ухвалення процесуального рішення варто визнати більш точним, хоч воно істотно і не відрізняється від сформованого уявлення про підставу рішення як достатності доказів. Дійсно, доведеність або недоведеність визначених фактичних обставин є тим результатом, з яким закон зв'язує необхідність ухвалення процесуального рішення. Наявність же достатніх доказів — це засіб для досягнення такого результату.

Є.Д. Лук'янчиков зазначає, що не заперечує щодо визначення поняття сукупності та зазначає, що підставою для прийняття деяких процесуальних та тактичних рішень є сукупність не лише доказів, але й іншої інформації, якою володіє слідчий [2, С. 54-55].

В. Журавель вірно вказує, що у криміналістичній методиці розслідування злочинів, як інформаційно-пізнавальної моделі, особливого значення набувають типові слідчі ситуації й типові версії, типові системи слідчих дій та тактичні операції. Зазначені категорії істотно впливають на формування сучасних концепцій окремих криміналістичних методик, є їх невід'ємними складовими та зумовлюють ефективність конкретного акту розслідування [10, С. 231-242].

Найбільш усталеними й апробованими криміналістичними засобами здійснення досудового розслідування, зазначає В. Журавель, прийнято вважати системи слідчих дій і тактичні операції [11, С.197].

Р. Белкін сукупність слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, що спрямовані на вирішення певного тактичного завдання, називав «тактичною комбінацією»[12, С. 202-208].

На думку Г. Матусовського, більш доцільним є вживання терміна «криміналістичні операції» як своєрідні комплекси дій слідчого, спрямовані на вирішення тактико-криміналістичних та методико-криміналістичних завдань. Перший різновид криміналістичних комплексів дій слідчого має яскраво виражений тактичний характер, тоді як другий виходить за межі вирішення суто тактичних завдань і охоплює відповідні етапи розслідування, а в деяких випадках спрямований на вирішення навіть стратегічних завдань [13, С. 154].

В. Журавель вірно вказує, що оптимальний набір слідчих дій і оптимальна послідовність їх провадження є головними принципами формування і функціонування інформаційно-пізнавальної моделі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів. При цьому типові системи слідчих дій, що знайшли своє відображення у методиці розслідування, зумовлені передусім предметом доказування по кримінальній справі, правовими цілями розслідування, а також типовими слідчими ситуаціями, що виникають на певних етапах розслідування окремих категорій злочинів, тобто кожній типовій слідчій ситуації притаманна своя система типових слідчих дій. Водночас поряд із системами слідчих дій у структурі криміналістичної методики має місце ще одна відносно нова категорія, яка одержала назву «тактична операція»[11, С. 197-198].

Засновники концепції тактичної операції виходили з того, що вона є: 1) сукупністю тактичних засобів реалізації методів розслідування; 2) засобом реалізації взаємодії слідчого з органами дізнання, державними установами й організаціями, окремими громадянами, необхідність у чому виникає при вирішенні завдань

розслідування; 3) організаційним і тактичним засобом ліквідації протидії з боку правопорушника; 4) засобом алгоритмізації процесу розслідування злочинів; 5) засобом реалізації тактичних прийомів, що вимагають сукупності дій слідчого та представників інших органів [14, С.43-44].

На думку О. Баєва, дослідження злочинів можна уявити собі у вигляді послідовного або паралельного вирішення слідчим низки локальних завдань, які забезпечують розкриття злочину і всебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин, що входять до предмета доказування по кримінальній справі. При цьому далеко не завжди можна вирішити те чи інше завдання за допомогою однієї слідчої дії, тактичного прийому, оперативно-розшукового заходу. У таких випадках слідчий планує і реалізує тактичну операцію [15, С.252].

Г. Матусовський вважав, що «розслідування злочинів вимагає вирішення складних завдань різноманітного характеру й обсягу: від загальних, що стосуються повного розкриття і розслідування злочину, встановлення усіх обставин, що підлягають доказуванню по даній справі, викриття винних, до завдань, що вирішуються для встановлення окремих сторін розслідуваної події, забезпечення умов для досягнення загальної мети розслідування. У цьому зв'язку можна говорити про стратегічну лінію в розслідуванні і вирішення тактичних завдань - два взаємозалежних напрями в діяльності слідчого, зумовлених його повноваженнями самостійного прийняття рішення щодо спрямування досудового слідства [13, С.152].

Розглядаючи в структурі криміналістичної методики наявність двох побудов - систем слідчих дій і тактичних операцій, В.А. Журавель обґрунтовано виходить з того, що досудове розслідування передбачає необхідність у вирішенні широкого кола завдань, які можна класифікувати за різних підстав. Так, за обсягом вирішуваних завдань їх можна поділити на основні (загальні, стрижневі) та локальні (проміжні), за сферою реалізації - стратегічні та тактичні. При цьому основні (загальні, стрижневі) завдання є стратегічними, такими що впливають із предме-

та доказування (ст. 64 КПК України) та обставин, що підлягають з'ясуванню в цілому в ході розслідування окремого різновиду злочинів. Вони спрямовані на досягнення правової мети, за своєю природою є більш усталеними і меншою мірою піддаються впливу ситуаційних чинників. Локальні (поміжні) завдання є тактичними, що мають чітко визначену ситуаційну зумовленість. На сьогодні проблема полягає не в доцільності розподілу завдань на стратегічні та тактичні, а у правильному їх визначенні, конкретизації та розмежуванні [16, С.32].

В. Журавель вірно відзначає, що обставини, які підлягають з'ясуванню, наповнюючись змістом конкретної кримінально-правової норми, трансформують їх у структуру, яка й утворює предмет доказування, тобто систему правових цілей та стратегічних завдань розслідування [11, С. 204].

В. Берназ і П. Берназ, приєднуючись до пропозиції В. Образцова [17, С.81], виділяють стратегічні операції, як засоби, що спрямовані на встановлення всіх або більшості обставин, які підлягають доказуванню у кримінальній справі. При цьому вони вважають, що такого роду операції вже давно застосовуються і мають назви «первісні слідчі дії й оперативно-розшукові заходи; подальші слідчі дії й оперативно-розшукові заходи» [18, С. 31].

З такою позицією, як вірно відзначає В. Журавель, навряд чи можна погодитися, оскільки і першочергові, і подальші слідчі дії в теорії кримінального процесу та криміналістики завжди вважалися основним засобом здійснення всього процесу досудового розслідування. А сам процес розслідування - це більш широке поняття, аніж операція, навіть якщо вона й стратегічна. Більше того, останню можна розглядати лише в рамках евристичного, а не організаційного процесів, оскільки надто важко собі уявити, як можна організаційно побудувати увесь хід розслідування по складній, багатоепізодній кримінальній справі у формі лише однієї операції [11, С. 204].

Щодо тактичного завдання розслідування, то в криміналістичній літературі пропонувалися різні його визначення. Так, А. Волобуєв розглядає тактичне завдання розслідування як окреме

завдання на шляху вирішення загального (стратегічного) завдання кримінального судочинства, пов'язаного із застосуванням криміналістичних засобів і прийомів [19, С.18].

С. Здоровко під тактичним завданням розуміє певну проблему, яка потребує свого вирішення в процесі розслідування, має відокремлений характер різного ступеня, передбачає використання різноманітних засобів (тактичних операцій, слідчих дій, оперативно-розшукових заходів, тактичних комбінацій, тактичних або інших прийомів) [20, С.118].

На думку В. Корноухова, тактичне завдання - це частина процесу розслідування, що відображає співвідношення між ситуацією розслідування і тактичною метою та визначає спосіб дії. У його структурі як вимога (мета) виступає встановлення правової або проміжної мети розслідування; як умова (відоме) - ситуація розслідування; як шукане (невідоме) - окрема система доказів [21, С.37-46].

В.Журавель погоджується з В. Корноуховим щодо змісту і структури тактичного завдання, окрім посилання на те, що тактичне завдання спрямоване на встановлення правової мети, тобто реалізацію повного і всебічного розслідування і остаточне встановлення винної особи. Як видається, останнє є безпосередньою метою досудового розслідування в цілому, досягненню якої підпорядкована ціла низка проміжних, локальних цілей, що формують завдання відповідного рівня, реалізація яких і є прерогативою тактичних операцій. У зв'язку з цим тактичні завдання треба розглядати як необхідний елемент у досягненні проміжної, локальної мети розслідування, а відтак і засобом їх вирішення можуть бути лише тактичні операції. Як видається, при формулюванні визначення поняття «тактичне завдання» треба шукати такі ознаки, які б дозволяли більш чітко відрізнити це поняття від суміжних і виражали б його сутність. До таких ознак, передусім слід віднести природу походження цього різновиду завдань (ситуаційна зумовленість, локальність масштабу, варіантність виникнення тощо) та засоби їх вирішення. Саме ці ознаки надають можливість визначити критерії відокремлення одних видів завдань розслідування

від інших, зокрема стратегічних від тактичних [11, С. 205]. Роздуми на означену тематику можна провадити досить тривалий час, адже корифеями кримінального процесу та криміналістики присвячено проблематиці не одну сотню авторських праць. Якщо ж спробувати підвести короткий підсумок, то слід констатувати наступне: ситуації, у яких слідчому доводиться приймати рішення, можуть бути різного ступеня складності та різноманітності. В одних випадках вибір рішення виявляється вкрай обмеженим, а у інших – необхідні професійна підготовка слідчого та бездоганні знання і навички реалізації прийомів криміналістичної тактики. Однак в обох випадках слідчий повинен діяти відповідно до вимог чинного КПК, тому на наш погляд рішення слідчого, не залежно від ситуації, будуть за своєю суттю процесуальними.

1. Дубинский А.Я. *Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы.* - К.: Наукова думка, 1984. - 146 с.
2. Лук'яничков Є.Д. *Сукупність інформації і прийняття процесуальних рішень*// Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: Збірник наукових праць. - 2004. - Спеціальний випуск №1 (16) - С. 51-56.
3. Пашкевич П.Ф. *Закон и судебское усмотрение* //Сов.государство и право. - 1982. - №1. - С. 55 - 61.
4. Лобойко Л.М., Банчук О.А. *Реформа досудового розслідування і статусу слідчих* (Біла книга. Проект для обговорення): Американська асоціація юристів. Ініціатива з верховенства права. Київ, 2010. - 41 с.
5. Погорецький М.А., Сліпченко В.І. *Складні питання, що виникають при призначенні судово-психіатричної експертизи* // Вісник Верховного Суду України. - №8 (120). - 2010. - С. 30-35.
6. Грошевой Ю.М. *Функции профессионального правосознания судьи в механизме принятия решения по уголовному делу* // Пробл. соц. законности. - 1982. - Вып. 10.
7. Зеленецкий В. С. *Проблеми формування совокупности доказательств в уголовном процессе.* - Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2004.
8. Бандурка С.А., Слинько С.В. *Расследование преступлений (уголовно - процессуальные проблемы): Монография.* - Х.: Основа, 2000. - 230 с.

9. Карнеева Л. М. Доказывание в советском уголовном процессе и процессуальные решения. // Сов. государство и право. - 1981. - № 10. - С. 85-86.
10. Журавель В. Проблеми формування базової методики розслідування злочинів / Володимир Журавель // Вісн. Акад. прав. наук України. - 2008. - Вип. 1 (52). - С. 231-242.
11. Журавель В. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів/ Володимир Журавель // Вісн. Акад. прав. наук України. - 2009. - Вип. 2 (57). - С. 197-208.
12. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Р. С. Белкин. - М., 1997. - С. 202-208.
13. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. - Харьков: Консум, 1999. - 480 с.
14. Дулов А. В. Тактические операции при расследовании преступлений / А. В. Дулов. - Минск: Изд-во БГУ, 1979. - 128 с.
15. Баев О. Я. Основы криминалистики : курс лекций. -2-е изд. перераб. и доп. / О. Я. Баев. - М.: Экзамен, 2003. - 320 с.
16. Журавель В. А. Тактичні операції в системі криміналістичних заходів протидії злочинності / В. А. Журавель // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук.-практ. матеріалів. - Х., 2006. - Вип. 6. - С. 32.
17. Образцов В. А. К вопросу о методике раскрытия преступлений / В. А. Образцов // Вопросы борьбы с преступностью. - М., 1977. - Вып. 27. - С. 81.
18. Берназ В. Д. Криміналістична стратегія як наукова категорія / В. Д. Берназ, П. В. Берназ // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук, праць. - Одеса, 2008. - Вип. 44. - С. 31.
19. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / А. Ф. Волобуєв. - Х., 2002. - 38 с.
20. Здоровко С. Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (типові тактичні операції) / С. Ф. Здоровко. - Х.: Гриф, 2004. - 176 с.
21. Корноухов В. Е. О соотношении понятий «тактическая задача», «ситуация расследования» и «тактическая операция» / В. Е. Кор-

ноухов // Проблемы доказательственной деятельности по уголовным делам : сб. науч. тр. - Красноярск, 1987. - С. 37-46.

Басиста І.В. Окремі питання розуміння процесуальних і тактичних рішень слідчого

Стаття присвячена розгляду процесуальних рішень слідчого та визначенню місця тактичних рішень під час провадження досудового розслідування, так як ні теоретики, ні практичні працівники із даного приводу не мають єдиної точки зору.

Ключові слова: слідчий, кримінальний процес, досудове розслідування, процесуальне рішення, тактичне рішення.

Басистая И.В. Некоторые вопросы понимания процессуальных и тактических решений следователя

Статья посвящена рассмотрению процессуальных решений следователя и определению места тактических решений в процессе производства досудебного расследования, так как ни теоретики, ни практики не имеют по данному поводу единственной точки зрения.

Ключевые слова: следователь, уголовный процесс, досудебное расследование, процессуальное решение, тактическое решение.

Basysta I.V. Some Questions concerning Understanding of Investigator's Decisions of Procedure and Tactic Decisions

The article deals with the examination of investigator's decisions of procedure and the role determination of tactic decisions during pre-trial investigation, because neither scientists, nor practical workers have mutual opinion concerning this question.

Keywords: investigator, criminal process, pre-trial investigation, decision of procedure, tactic decision.

Берладин О.Б.

ДЖЕРЕЛА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

УДК 343.12(410)

Постановка проблеми. Серед європейських держав, що мають розвинуту систему джерел кримінального права, Великобританія посідає особливе місце. У процесі реформування кримінального права України вважаємо за доцільне привернути увагу до правової системи Великобританії, зокрема щодо джерел пра-